

KULTŪRINĖ LINGVISTIKA: TEORINĖS PRIELAIIDOS IR METODAI. DARBO DEFINICIJOS SLAVŲ IR JŲ KAIMYNŲ AKSIOLIGINIAME LEKSIKONE (LASIS) PAVYZDYS¹

Jerzy Bartmiński

prof. emeritus Marijos Kiuri-Sklodovskos universitetas, Liublinas /

Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas, Varšuva

ORCID: 0000-0003-2252-6516

<https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.2>

ANOTACIJA: Pranešimą sudaro keturios dalys. Pirmoje trumpai pristatomos bendro pobūdžio etnolingvistinių (kultūrinės lingvistikos) tyrimų Lenkijoje teorinės prielaidos. Antroje pateikiami kalbinių faktų tyrimų iš kultūrinės perspektyvos, pabrėžiant leksikos kaip kultūros veidrodžio reikšmę, pavyzdžiai. Trečioje primenamos pagrindinės Liublino etnolingvistikos mokyklos pasiūlytos ir plačiai vartojamos sąvokos (kalbos pasaulėvaizdis, stereotipas, kognityvinė definicija, žiūros taškas ir perspektyva, profiliavimas ir profilis, vertybės, subjektas). Ketvirtoje (pagrindinėje) dalyje, remiantis „Slavų ir jų kaimynų aksiologiniu leksikonu“ (le. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1–5, Lublin 2015–2019) ir taikant LEK metodologiją, atliekama DARBO (le. PRACA) koncepto analizė ir pateikiami jos rezultatai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kultūrinė lingvistika Lenkijoje, „Język a Kultura“ serija, Liublino kognityvinė etnolingvistika, kalbos pasaulėvaizdis, DARBO kognityvinė definicija, profilis ir profiliavimas

Prieš dvejus metus (2016 m. rugsėjo 22 d.) turėjau progą Vilniuje skaityti pranešimą *Apie aktualias etnolingvistikos užduotis*. Savo pranešime rėmiausi žurnalo „Etnolingwistyka“ 16-ame tome paskelbta slavų etnolingvistikos apžvalga ir savitu šios palyginti naujos disciplinos apibendrinimu.

Nenorėdamas kartoti jau žinomų dalykų, šiame pranešime norėčiau tik trumpai priminti Lenkijoje vykdomų etnolingvistinių tyrimų (kitaip – kultūrinės lingvistikos tyrimų) bendro pobūdžio teorines prielaidas, keliais žodžiais paminėti Liublino etnolingvistikos mokyklos (LEK) suformuluotas ir vartojamas sąvokas, o pagrindinėje pranešimo dalyje, pasitelkdamas DARBO koncepto pavyzdį, pristatyti LEK pasiūlytos analizės metodo rezultatus.

I dalis

Kalbos ir kultūros sąsaja – gilias šaknis turinti ir filologų dvasia dvelkianti tradicija. Kalbos ir pasaulio vaizdo ryšį, kalbos ir vertybių, o kalbant plačiau – pačios

¹ Pirmą kartą straipsnis buvo paskelbtas 2018 m. Krokuvoje: O założeniach i postulatach lingwistyki kulturowej (na przykładzie definicji pracy), *Półrocznik Językoznawczy Tertium*, nr 3 (1), 2018, 27–55.

kultūros ir pasaulio pažinimo, tarpusavio sąsajų svarbą ypač pabrėžia glotodidaktikai, šią idėją palaiko ir vertėjai.

„Etnografinės kalbos teorijos“ autorius antropologas Bronisławas Malinowski 1935 m. yra rašęs:

„Neturėdama kultūrinio pagrindo lingvistika tebtų kortų nameliu. Daugiau ar mažiau, tiesa yra ta, kad žinios apie kokį nors kultūros aspektą, neatsižvelgiant į su juo susijusius kalbos duomenis, yra padrikos. [...] kalba yra savaiminė kultūros jėga.“ (Malinowski 1987 [1935], 54)²

Slavų kalbotyroje pirmasis kalbos ir kultūros integralumą XX a. 6-ajame dešimtmetyje pabrėžė slavų etnolingvistikos pradininkas, Polesio ekspedicijos iniciatorius ir vadovas Nikita Tolstojus, kuris priėjo prie išvados, kad:

„[...] nėra įmanoma su dvasine tautos kultūra susijusios leksikos tirti „grynai lingvistiškai“; nuošaly paliekant kalbos vartotojų tikėjimus, papročius, ritualus, kasdienio gyvenimo normas, mitologinius įsivaizdavimus.“ (Tolstoj 1992)

„Taip gimė [po metų rašė Svetlana Tolstaja] naujoji humanistikos kryptis – slavų etnolingvistika, kaip pagrindinį savo tikslą iškėlusį kalbos ir kultūros tarpusavio sąsajos tyrimą.“ (Tolstaja 2013, 17)³

Šios prielaidos tapo Maskvoje parengto monumentinio etnolingvistinio žodyno *Slavjanskie drevnosti* (SD 1995–2012) pamatu. Jomis remtasi rengiant *Slavų stereotipų ir liaudies simbolių žodyną* (*Słownik stereotypów i symboli ludowych*, SSiSL 1996–2017) ir atitinkamai pritaikyta rengiant *Slavų ir jų kaimynų aksiologinį žodyną* (*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, 2015–), apie kurį kiek daugiau kalbėsiu trečioje pranešimo dalyje.

Ar kalbos ir kultūros tarpusavio sąsajos idėja buvo naujovė? Tikrai ne. Iš esmės kalbos ir kultūros siejimo tradicija turi gilius šaknis, atitinkančias XVIII ir XIX a. sandūros, taigi Johanno Herderio ir Wilhelmo von Humboldto laikų, vokiečių antropologijos mintį. Tuo tarpu šių dienų kalbotyroje, pasibaigus kalbos ir kalbos tyrimus autonomizuojančios struktūralistinės paradigmos viešpatavimo laikotarpiui, kalbos tyrimo kultūros kontekste idėja atgijo ir, drįstu teigti, tendencingai auga.

Paskutinysis XX a. dešimtmetis pasižymi darbų, sintetiškai nagrinėjančių kalbos ir kultūros sąsajas, gausa. Iš jų minėtini:

- Lenkijoje – J. Bartmiński (sud.), *Współczesny język polski*, Wrocław 1993 / Lublin 2001; J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa*, Wrocław 1994;
- JAV – G. Palmer, *Toward z Theory of Cultural Linguistics*, Austin 1996;
- Rusijoje – V. Vorob'ev, *Lingvokul' turologija*, Moskva 2008; A. Je. Levickij, S. Potapenko, O. Vorob'eva (red.), *Lingvokul' turologija*, Lugansk 2013.

2 Malinowski Bronisław, *Ogrody koralowe i ich magia*. Vertė Barbara Leś, *Dziela*, t. 5, Warszawa 1987 (I wyd., ang. 1935).

3 Išsamiai ir sistemingai šios programos teorines prielaidas prof. S. Tolstaja po metų išdėstė straipsnyje *Postulaty moskovskoj etnolingvistiki* (Tolstaja 2006).

Romanas Jakobsonas – panašiai kaip B. Malinowskis – į kalbos ir kultūros ryšį žvelgė iš dvigubos perspektyvos. Iš vienos pusės, kalbą jis laikė integralia visuomenės gyvenimo, taigi ir kultūros, dalimi, iš kitos – kultūros, kuriai priklauso, pagrindu, jos branduoliu (Jakobson 1989, 472–473). Aš tai vadinu savitarpio priklausomybės sindromu (Bartmiński 1993/2001) tuo pagrįsdamas ir *lingvakultūros* sąvoką (angl. *linguaculture*).

Kas yra kultūra? Iš esmės kultūrą galime apibrėžti keleriopai, bet etnolingvistikos tyrimų terpėje, manau, labiausiai tinka ideacinė, t. y. kultūros kaip aksionormatyvinės sistemos, koncepcija. Pagal ją kultūra yra „visa tai, ką reikia žinoti, ar visa tai, kuo reikia tikėti, tam, kad būtų elgiamasi tam tikrai bendruomenei priimtiniu būdu“ (Goodenough, cit. Burszta 1986). Tomaszas Krzeszowski, tęsdamas George'o Lakoffo mintį, teigia, kad natūralios kalbos fundamentą sudaro kultūrinės vertybės, būtent jos ir formuoja kalbos struktūrą ir funkcionavimo ypatybes (Krzeszowski 1994, 29)⁴.

Klausimas kyla – kokį vardą suteikti subdisciplinai? B. Malinowskis etnolingvistiką siūlė pakeisti tokiais pavadinimais kaip *kultūrinė lingvistika*, *antropologinė lingvistika* ar *lingvakultūrologija* ir *lingvokonceptologija*. Tačiau etnolingvistika (Lenkų kalbos žodyne SJP Dor apibrėžiama kaip „antropologinė-kultūrinė lingvistika“), mano nuomone, turi privalumą, nes savo vidinėje formoje esančiu dėmeniu *etno-* nurodo subjektą, bendruomenę, taigi žmogų, kuris patiria ir protu suvokia pasaulį. Beje, šis disciplinos pavadinimas patogus darybos atžvilgiu (plg. *etnolingvistinis* ir kt.).

II dalis

Norėčiau trumpai priminti pagrindines LEK sąvokas, vartojamas aksiologiniams konceptams kaip kultūros tekstams apibrėžti. Savo tyrimuose ir analitiniuose darbuose LEK atstovai naudoja šias pagrindines sąvokas:

- 1) kalbos pasaulėvaizdis,
- 2) stereotipas,
- 3) kognityvinė definicija,
- 4) žiūros taškas ir perspektyva,
- 5) profilis ir profiliavimas,
- 6) vertybės,
- 7) subjektas.

Kiekviena iš minėtų sąvokų buvo išsamiai aptarta jai skirtoje konferencijoje ir aprašyta specialiai jai skirtame leidinyje:

4 Šiuo atžvilgiu kalba suvokiama kaip pasaulio vertinimo įrankis; pats vertinimo objektas, o visų pirma – vertybių įtvirtinimo ir perteikimo terpė (Bartmiński 2003). Jadwiga Puzynina šią sudėtingą sąsają sintetiškai įvardija „vertybių kalba“ (1992).

- (ad 1) J. Bartmiński (red.) *Językowy obraz świata* (1990)⁵.
- (ad 2) J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.) *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki* (1998)⁶.
- (ad 3) J. Bartmiński (red.) *Konotacja* (1988), Bartmiński, Tokarski (red.) *O definicjach i definiowaniu* (1993)⁷.
- (ad 4) J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz (red.), *Punkt widzenia w języku i w kulturze* (2004), *Punkt widzenia w tekście i w dyskursie* (2004).
- (ad 5) J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *Profilowanie w języku i w tekście* (1993)⁸.
- (ad 6) J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska (red.), *Nazwy wartości* (1993), J. Bartmiński, *Język w kręgu wartości* (2004)⁹.
- (ad 7) J. Bartmiński, A. Pajdzińska (red.), *Podmiot w języku i w kulturze* (2008).

Kiti LEK probleminiai klausimai buvo išsamiai aptarti Liublino „raudonosios serijos“¹⁰ ir Vroclavo „baltosios serijos“ tomuose, kurių pirmieji du, kaip minėjau, pasirodė 1988 ir 1989 m., be cenzūros, kopijuotų raštų pavidalu, o vėliau 1991 m. liko juos atnaujinti papildant paantraštelėmis¹¹.

Taigi, kas slypi po šiomis sąvokomis?

5 Taip pat žr.: J. Anusiewicz, A. Dąbrowska (red.) 2000; M. Marczevska 2002: 18–30; J. Bartmiński 2006: 11–21; Guz 2012; A. Gład, Danaher, P. Łozowski (red.) 2013; A. Gicala 2018.

6 Taip pat žr.: J. Bartmiński, J. Panasiuk 1993; SSiSL 1996–2017; J. Bartmiński 2007; I. Bielińska-Gardziel 2009.

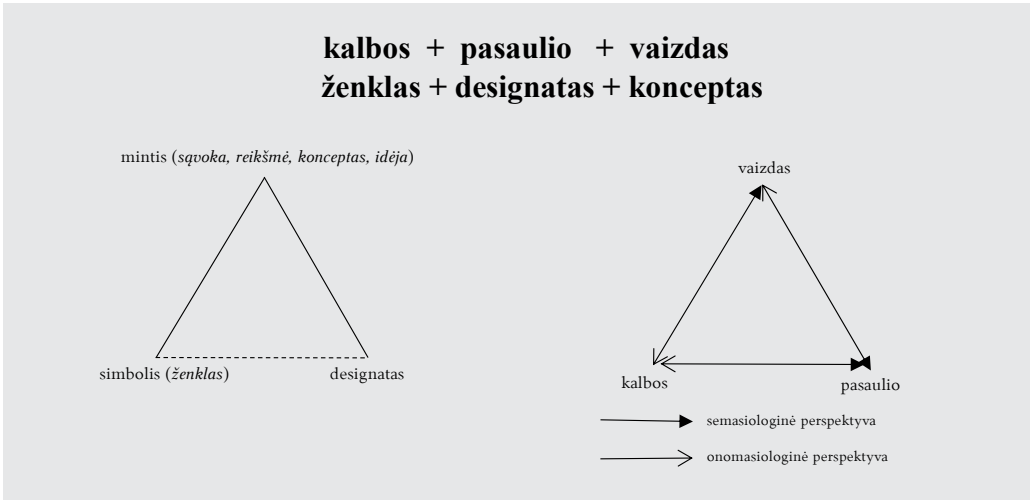
7 Taip pat žr.: SLSJ 1980; SSiSL 1996–2017; S. Niebrzegowska-Bartmińska 2007: 23–31, 2017; M. Brzozowska 2009; P. Żmigrodzki 2010; J. Bartmiński 2013, 2018c; LASiS 2015–2017.

8 Taip pat žr.: S. Niebrzegowska-Bartmińska 2015; M. Grzeszczak 2015; J. Bartmiński 2018a.

9 Taip pat žr. S. Niebrzegowska 1996. Vėliau taip pat išleisti ir „raudonosios serijos“ tomai, skirti vertybių raiškos kalboje tematikai, plg. *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów* (WJOSS) 1–4. Liublino Marijos Kiuri-Sklodovskos universiteto leidykloje išleisti tomai: *JWP* 2006; *LASiS* 1, 3 ir 5. Rytų ir Centrinės Europos institutas išleido TĖVYNĖS konceptui Europos kalbose skirtą tomą *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, red. J. Bartmiński (1993). Peremyslio Rytų Europos aukštoji mokykla išleido vertybių pavadinimams Europos kalbose skirtą tomą *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, red. I. Bielińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka (2017).

10 Plg. *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski (1995); *Językowa kategoryzacja świata* red. R. Grzegorzczkova, A. Pajdzińska (1996); *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka (1998); *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka (1998); *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (1999); *Semantyka tekstu artystycznego*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski (2001); *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak (2004), *Przestrzeń w języku i w kulturze* (1–2), red. J. Adamowski (2005); *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*, red. J. Bartmiński, U. Majer-Baranowska (2005); *Kreowanie światów w języku mediów*, red. P. Nowak, R. Tokarski (2007); *Relatywizm w języku i kulturze*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski (2010); *Język IV Rzeczypospolitej*, red. M. Czerwiński, P. Nowak, R. Przybylska (2010); *Narracyjność języka i kultury. Literatura i media*, red. D. Filar, D. Piekarczyk (2013); red. D. Filar, D. Piekarczyk (2014); *Historia mówiona w świetle nauk humanistycznych i społecznych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, M. Szumiło, J. Kłapcia (2014); *Działania na tekście w edukacji szkolnej i uniwersyteckiej; Działania na tekście: Przekład – redagowanie – ilustrowanie*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, T. Piekot (2015).

11 Žr. bibliografijoje „Język a Kultura“.

AD 1. KALBOS PASAULIO VAIZDAS (KPV) – „verbalizuotas realybės INTERPRETAVIMO būdas, išreikštas nuomonių apie pasaulį kompleksu. Tai kalba įtvirtintos nuomonės, pasireiškiančios kalbos leksinėje ir gramatinėje sistemose, klišiniuose tekstuose (pvz., patarlėse), taip pat presuponuojamos nuomonės, t. y. įtvirtintos visuomeninės sąmonės, žinių, įsitikinimų ir ritualų lygmenyse, o kalbos tik implikuojamos“ (Bartmiński 2006a, 12). Realiai baziniai vaizdiniai funkcionuoja kaip subjektinės vizijos (Bartmiński 1990, Niebrzegowska–Bartmińska 2015, 41). KPV sąvoka tiesiogiai siejasi su semiotinio trikampio sąvoka; kiekvienas iš trijų jos elementų atitinka vieną iš trikampio viršūnių.

Semasiologinė (nuo pavadinimo link reikšmės) ir onomasiologinė (nuo pasaulio prie pavadinimo) perspektyvos nėra viena kitai prieštaraujančios, bet viena kitą papildančios. Galime užduoti klausimą dėl žodžių *saulė*, *mėnulis*, *žvaigždės* reikšmės (ar vartojant Johno Stuardo Millio, (1806–1873) siūlomą plačiau suvokiamą terminą – konotacijos) ir pan. Išsamiau KPV problematika vokiečių, amerikiečių ir lenkų kalbotyroje pristatoma Marzenos Guz (2012) monografijoje.

AD 2. Pagrindiniai KPV sudedamieji yra STEREOTIPAI ir KULTŪRINIAI KONCEPTAI¹². Beje, pastaruoju metu dėl (niekaip neįveikiamo) visuotinio *stereotipo* termino siejimo ir vartojimo, visų pirma, prietarų ir neigiamų nuostatų kontekste, vis dažniau etnolingvistikoje pasitelkiamas *konceptas*. Pastarasis, pridėjus prie jo dėmenį *kultūrinis*, tokių sunkumų nesukelia, yra apibrėžiamas kaip „aksiologiškai pamatuota ir savitomis konotacijomis apipinta sąvoka“ (Gryshkova 2014)¹³. Iš šio

¹² Daugiau žr. Bartmiński 2007, 2016.

¹³ Liublino etnolingvistikos atstovų kultūrinio koncepto atitikmeniu laikomas stereotipas, perimant Hilary'o Putnamo pasiūlytą jo kaip visuomeniškai nulemtą objekto suvokimo būdo aiškinimą (1975). Taip suvokiamas stereotipas perteikiamas Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno (SSiSL, 1996–2017) pagrindu.

apibrėžimo matyti, kad *konceptas*, lyginant su *sąvoka*, aprėpia platesnį objekto bruožų ir atributų spektrą. *Sąvoka* iš esmės apima tik pažintinio pobūdžio turinį: *motina* tai moteris, kuri pagimdė, *anyta* tai vyro motina; tuo tarpu *stereotipo* ir (ar) *koncepto* turiniui priklauso taip pat emotyvinės ir pragmatinės charakteristikos, t. y. turtingos kalbinės ir kultūrinės konotacijos: *motina* mylinti, rūpestinga, globojanti ir kt., *anyta* piktavalė, nemaloni.

AD 3. Konceptai aprašomi pasitelkiant KOGNITYVINĘ DEFINICIJĄ, kurios pagrindinis tikslas yra „išsiaiškinti būdus, kaip kalbantieji supranta daiktą, kaip visuomeniškai įtvirtintos kalba ir kalbos vartojimu suvokiamos žinios apie pasaulį, kaip kategorizuojami jo reiškiniai, pastarųjų požymiai ir vertinimai“ (Bartmiński 1988, 169–170). Remiantis Tartu mokslinės bendruomenės tradicija, kognityvinė definicija yra kultūros tekstas, o tuo pačiu naratyvas apie realų ir menamą pasaulį (Bartmiński 2013, 2014b, 2018c). Daug diskusijų kelia kognityvinės definicijos „atvirumas“ (Bartmiński, Tokarski 1993), nes jis veikiau apibūdina pačią reikšmę, o ne definiciją, „kuri atvirą bruožų rinkinį suveda į daugiau ar mažiau organizuotą aprašą“ (Niebrzegowska–Bartmińska 2017, 566), žinoma, bruožų pagrįstų kalbine medžiaga (Wierzbicka 1993; taip pat žr. Bartmiński 2015).

AD 4. ŽIŪROS TAŠKAS – „subjektyvus-kultūrinis veiksnys, lemiantis kalbėjimo apie daiktą būdą, taigi, objekto kategorizavimą, pavadinimo onomasiologinio pagrindo parinkimą, konkrečiuose pasakymuose implikuojamų ir reikšmėje įtvirtintų bruožų išskyrimą“ (Bartmiński 1990/2006).

AD 5. PROFILIAVIMAS – subjektyvi (konkretaus subjekto atliekama) kalbinė-mentalinė operacija, kurios esmę sudaro objekto vaizdo formavimas, atsižvelgiant į tam tikrus objekto funkcionavimo aspektus (subkategorijas, fasetus), kaip kilmė, išvaizda, funkcijos, išgyvenimai ir kt., remiantis turimomis žiniomis ir atitinkant kalbinei-kultūrinei bendruomenei būdingo (priimtino) žiūros taško reikalavimus (Bartmiński, Niebrzegowska 1998; Bartmiński 2018a, 2018b).

AD 6. VERTYBĖS, kaip minėta anksčiau, kiekvienos kultūros branduolys, nuo kalbos neatsiejamas pamatas. Tai vienas pagrindinių bazinių objekto vaizdinių formavimąsi ir jų profiliavimą diskursuose lemiančių veiksnių¹⁴.

AD 7. SUBJEKTAS – diskursą, verbalizaciją ir konceptualizaciją valdanti instancija, pasaulio vaizdo ir vizijos pradas. Subjektas patiria ir konceptualizuoja, protu suvokia jį supantį pasaulį. Kalbinis pasaulio vaizdas visuomet pažymėtas savo kūrėjo, taigi atspindi jo mentalitetą (žr.: Bartmiński, Pajdzińska 2008; Bartmiński 2008a).

Išsamiai LEK įdirbis iki 2009 m. pristatomas Beatos Maksymiuk-Pacek ir Stanisławos Niebrzegowskos-Bartmińskos bibliografijoje (2009) ir S. Niebrzegowskos-Bartmińskos straipsniuose (2004b, 2009, 2013, 2014, 2015, 20170).

14 Žr.: JKW 2004, JWP 2006, WJOSS 1–4.

III dalis

Kalbant apie LEK įgyvendinamas užduotis, būtina pradėti nuo svarbiausiosios ilgalaikės užduoties, kuria laikomas *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyno* sudarymas (SSiSL 1996–) ir kelis pastaruosius metus EUROJOS seminaro rėmuose kuriamas *Slavų ir jų kaimynų aksiologinis leksikonas* (LASiS 1–5).

EUROJOS seminaro išsamiajai analizei pasirinkti penki konceptai:

- NAMAI ir EUROPA, nes apie Europą irgi kalbame kaip apie „bendrus namus“;
- DARBAS, nes nuo jo priklauso jaunų žmonių pasiekimai ir nusivylimai;
- LAISVĖ, nes mūsų pasaulio dalyje tai viena esminių vertybių;
- GARBĖ ir ORUMAS, nes tai pamatinės Europos vertybės, siekiančios jos kultūros šaltinių ir įtrauktos į 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) priimtą Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją.

Konceptų eksplikacijos būdą, atitinkantį kognityvinės etnolingvistikos postulatus, galima rasti minėtuose LASiS (1–5) tomuose, sintetinės NAMŲ konceptų definicijos taip pat pateikiamos „Europos namų“ analizėje (Bartmiński 2018b).

Toliau šį klausimą norėčiau aptarti pasitelkdamas DARBO koncepto pavyzdį.

Remiuosi 2016 m. išleistu LASiS-3 tomu (red. J. Bartmiński, M. Brzozowska ir S. Niebrzegowska-Bartmińska). Jame pateikiamos koncepto DARBAS kognityvinės definicijos 14 kalbų: slavų (lenkų, čekų, slovākų, rusų, baltarusių ir ukrainiečių; bulgarų, serbų ir kroatų) ir slavų artimesnių (lietuvių) bei tolimesnių (senovės graikų, vokiečių, italų, ispanų) kaimynų.

Visi straipsniai parengti pagal bendrą schemą – po bendro pobūdžio įvado ir trumpos DARBUI skirtų tyrimų apžvalgos bei tyrimų medžiagos pristatymo, per einama prie esminės analizės dalies, kurioje aptariami sisteminiai duomenys apie DARBĄ (DARBO koncepto leksinių eksponentų žodyninės definicijos, DARBĄ įvardijančių leksemų etimologija, pirminės kategorijos (hiperonimai), kohiponimai, sinonimai ir antonimai, derivatai ir frazeologizmai), anketavimo būdu surinkti duomenys ir tekstinė medžiaga (patarlės, grožinės literatūros tekstai, žiniasklaidos ir publicistiniai tekstai; tekstyno duomenys) – ši straipsnio dalis atitinka S. Niebrzegowskos-Bartmińskos „separaciniu“ vadinamą aprašo būdą (Niebrzegowska-Bartmińska 2015).

Toliau trumpai pateiksiu kai kuriuos analizių rezultatus tokia tvarka, kokia jie pateikiami ir DARBUI skirtingame tome, atkreipdamas dėmesį į skirtingas kalbas jungiančius aspektus.

LEKSINIAI **DARBO** PAVADINIMAI IR JŲ ETIMOLOGIJA. Europos kalbose DARBO konceptas pasižymi gausiu jį įvardijančių leksemų inventoriumi. Jų [leksemų] etimologija atskleidžia darbo kaip tam tikros veiklos rūšies konceptualizavimą.

Lenkiškosios leksemos *praca* ‘darbas’ etimologija nėra iki galo aiški, tuo tarpu *robota* ‘(sunkus) darbas’ ir *trud* ‘triūsas’ didesnių abejonių nekelia. *Robota* bendros šaknies leksemos *parobek* ‘tarnas, tarnaujantis’, sen. le. *roba* ‘vergė’ ir rus. *rab* ‘vergas’, taip pat čekų kalba *robota* reiškia ‘baudžiavą’. Cerkvės senovės slavų kalboje *robota* / *rabota* irgi žymėjo ‘nelaisvę, vergovę’. Lotyniškasis jų atitikmuo *labor* savo reikšme apėmė ne tik ‘darbą’, bet ir ‘kančią, skausmą sukeltantį krūvį’. Prie panašaus pobūdžio įžvalgų veda ir leksemos *trud* etimologinė analizė. Lenkų kalba *trud* žymi ‘sunkų darbą, krūvį’, o rusų kalba tai esminis DARBO koncepto leksinis žymuo; cerkvės slavų kalboje *trud* funkcionavo ‘fizinio krūvio, kančios ir kliūčių’, taip pat ‘liūdesio ir baimės’ reikšmėmis. Su šiais reikšminiais elementais etimologiškai siejasi ir lietuviškasis *triūsas* ‘kruopštus darbas’ bei lotyniškasis *trūdō* ‘suduodu, stumiu, lekiu’; o visos minėtos formos siekia pie. **ter-*, t. y. šaknį, reiškiančią ‘trinti, sutrinti’ (Borys 2005, 644). Darbo sąsajas su kančia liudija ir prancūziškojo *travail* bei ispaniškojo *trabajo* etimologija – abiem atvejais darbas siejamas su krūviu, našta ir abiem atvejais, etimologiškai žiūrint, atliepia lotyniškąjį *trabalium*, t. y. ‘krūviu’.

Kaip matyti iš darbo pavadinimų etimologinės analizės, pradinė DARBO koncepto prasmė apima kančios, prievartos, vergovės ir nuolankumo reikšminius komponentus. S. Tolstaja atkreipė dėmesį ir į tai, kad rusų kalboje leksema *trud* ‘darbas’ semantiškai siejasi ne tik su skausmą ir kančią žyminčiomis leksemomis, bet ir gimdymą bei pomirtinį gyvenimą įvardijančiais leksiniais vienetais. Taigi savo semantika *trud* aprėpia visą žmogaus gyvenimo kelią – „nuo gimimo skausmuose ir kančioje per nenutrūkstamą viso gyvenimo triūsą, iki mirties kančių“ (Tolstaja 2008, 120).

Zuzanna Topolińska, atlikusi penkių senovės slavų šaknų: **děti-*, **orb-*, **port-*, **prav-*, **trud-*, žyminčių darbą (beje, šios šaknys tebenudojamos tokiuose lenkiškuose žodžiuose kaip *działać* ‘veikti’, *robić* ‘daryti’, *pracować* ‘dirbti’, *sprawiąć* ‘daryti, sukelti’, *trudzić się* ‘triūsti’), kontinuantų semantinę analizę, priėjo prie išvados, kad svarbiausias įvykęs pokytis tai leksinių vienetų turinio išplėtimas nuo fizinio darbo, besiasocijuojančio, visų pirma, su krūviu, našta, vergove ir kančia, iki kūrybinės, visuomeniškai organizuotos veiklos:

„Nuo darbo kaip realaus gamtos pasaulio prijaukinimo, žemdirbio amato ir pan. palaipsniui pereiname prie bendruomenės organizuotos veiklos, darbo „kažkam“, institucionalizuoto darbo, apmokamo darbo, beje, nuo pat pradžių taip pat randasi kūrimo ir kūrybinio amato, techninės ir technologinės invencijos elementai. Kitais žodžiais tariant, plečiasi leksemos semantinis laukas, kryžiuojasi su įvairialypiu pragmatiniu darbo sąvokos vartojimo kontekstu susijusios asociacijos ir auga vartojimo naujuose, „tauresniuose“ kontekstuose dažnumas.“ (Topolińska 2018)

Skirtingų kalbų žodynai pateikia nevienodą DARBO konceptą įvardijančių leksemų skaičių. Universaliam lenkų kalbos žodyne (le. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz 2003) pateikiamos 7 darbo reikšmės:

- 1) 'tikslinga žmogaus veikla, kuria siekiama sukurti konkrečias materialines ir kultūrinės vertybes, kuri yra visuomenės egzistavimo ir vystymosi pagrindas, veikimas, kažko darymas, profesija';
- 2) 'konkrečios žmogaus veiklos, ypač mokslo ir kultūros srityse, rezultatas';
- 3) 'užsiėmimas, esantis pajamų šaltiniu; einamos pareigos, uždarbiavimas';
- 4) 'žmogaus ir gyvūnų organizmo, organų veikimas, aktyvumas';
- 5) 'mašinos, kokio nors įrenginio veikimas, judėjimas';
- 6) šnek. 'įstaiga, kurioje dirbama; darbo vieta, įmonė';
- 7) fiz. 'viena pagrindinių fizinių verčių, apibrėžianti energijos, reikalingos perkelti materialų kūną erdvėje, kiekį [...]'].

Kitų kalbų žodynuose išskiriama nuo trijų (pvz., lietuvių ir vokiečių kalbose) iki aštuonių (pvz., italų kalboje) darbo reikšmių. Pagrindinis skirtumas randasi dėl skirtingų apibrėžimo taisyklių taikymo, taigi jau pirminės kategorijos (hiperonimo) pasirinkimo etape.

DARBO lenkų kalba, t. y. PRACA, pavadinimų hiperonimais laikomi *działanie* 'veikimas' ir (ar) *działalność* 'veikla', taigi išvestinės puikiai visose slavų kalbose pažįstamo veiksmazodžio *działać* 'veikti' formos. Siauresnės reikšmės atžvilgiu yra leksemos *zajęcie* 'užsiėmimas' ir *zajmowanie się czymś* 'užsiėmimas kažkuo', bet abidvi gali būti apibrėžiamos pasitelkiant bendresnio pobūdžio *każko darymo, veiklos, aktyvumo* kategoriją. Taigi, šiuo atveju susiduriama su daugiapakope, ar daugialapsne struktūra:

- I laipsnis: *veiksmas, aktyvumas* – bendru vardikliu 'kažką daryti';
- II laipsnis: *veikimas, užsiėmimas* – bendru vardikliu 'tikslingai + kažką daryti';
- III laipsnis: *darbas, triūsas* – bendru vardikliu 'tikslingai + ką daryti + dedant pastangas + siekiant rezultatų'.

Veiksmazodžio *działanie* darybinį pagrindą sudaro *dzianie się* 'veiksmas, vyksmas'. Iš jo taip pat išvedamos tokios formos kaip: *dzieło* 'padarytas darbas, veikalas', *dzielny* sen. 'aktyvus, energingas' (reikšmingas skirtumas: lenkų kalboje *dzielny* reiškia 'drąsus, kovingas', čekų kalboje *delný* reiškia 'darbštus'), *dzieje* 'istorija' ir pan.

KOHIPONIMAIS – kitų nei darbas užsiėmimų ir veiklos formų pavadinimais – minimi: *żaidimai, poilsis, sportas, vaikščiojimas, ekskursijos* (ir plačiau – *turizmas*); *mokslas, skaitymas ir didaktinė veikla, malda*. Kohiponimų nurodymas, viena vertus, parodo po leksemomis slypinčių veiklų skirtybes, kita vertus, tiesiogiai veda opozicijų link.

Neabejotinai antonimų poras darbo atveju sudaro *praca* 'darbas' ir *bezrobocie* 'nedarbas', *praca* 'darbas' ir *odpoczynek* 'poilsis', *praca* 'darbas' ir *próżnowanie* (*lenistwo*) 'tinginystė', *praca* 'darbas' ir *święto* 'šventė', *rozrywka* 'pramoga', *luz* 'laisvė'. Kontekstiniu darbo antonimu paremijose taip pat gali būti *mówienie* 'sakymas, kalbėjimas', kaip balt. *Bolsz rabi, a mieńsz hawary* (liet. *Mažiau kalbų, daugiau darbų*); serb. *Lasno je govoriti, a l' je teško tvoriti* (liet. *Lengva pasakyti, sunku padaryti*).

Distinktyviajame sinonimų žodyne (*Dystynktywny słownik synonimów*, sud. Nagórko, Łaziński i Burkhardt 2004) pateikiama *darbo* sinonimų eilę sudaro: *praca* ‘darbas’, *zajęcie* ‘užsiėmimas’, *zatrudnienie* ‘įdarbinimas’, *robota* ‘triūsas’. *Darbo* sinonimų eilei taip pat priskiriamos ekspresyvinio pobūdžio leksemos (šnek., menk.) *fucha* ‘nelegalus darbas, dirbamas oficialaus darbo metu’ ir (menk.) *chałtura* ‘neambicingas, mažai vertinamas menininko darbas’. Kaip matyti, *darbo* sinonimika yra gausi. Giliau ją panagrinęjus, galima išskirti šešias darbą pavadinančių leksemų reikšmes (reikšmines kategorijas). Beje, panašus modelis pasitelktas ir PSWP (sud. Zgółkowa 2001):

- I reikšmė – ‘pastangų, fizinių jėgų reikalaujanti tikslinga veikla, veikimas’: *aktywność* ‘aktyvinė veikla’, *działanie* ‘veikimas’, *harówka* ‘sunkus darbas’, *katorga* ‘katorga’, *kierat* ‘vargynė’, *krwawica* ‘triūsas’, *męczarnia* ‘kankynė’, *mordęga* ‘kančia’, *mozół* ‘triūsas’, *obowiązki* ‘pareigos’, *orka* ‘arimas’, *pańszczyzna* ‘baudžiava’, šnek. *robota* ‘triūsas’, *siódme poty* ‘septintas prakaitas’, *szłużba* ‘tarnystė’, *trud* ‘pastanga’, *wysiłek* ‘darbas’, *zachrzan* ‘pluša’, *zapieprz* ‘plūkiava’, *zajęcie* ‘užsiėmimas’, *zatrudnienie* ‘įdarbinimas’, *zasuw* ‘darbuotė’, *znój* ‘kankynė’;
- II reikšmė – ‘veiklos rezultatas’: *dorobek* ‘įdirbis’, *dysertacja* ‘disertacija’, *dzieło* ‘veikalas’, (menk.) *elaborat* ‘elaboratas’, *elukubracja* ‘eliukubracija’, *esej* ‘esė’, *monografia* ‘monografija’, *omówienie* ‘aptarimas’, *opracowanie* ‘analizė’, *produkcja* ‘gamyba’, *publikacja* ‘publikacija’, *rezultat* ‘rezultatas’, *rozprawa* ‘disertacija’, *studium* ‘studija’, *szkic* ‘apybraža’, *tekst* ‘tekstas’, *twór* ‘darinys’, *twórczość* ‘kūryba’, *utwór* ‘kūrinys’, *wynik pracy* ‘darbo vaisius’, (šnek., menk.) *wypociny* ‘prakaitinė’, *wytwór* ‘dirbinys’;
- III reikšmė – ‘užsiėmimas, pajamų šaltinis’: *ciepła посадка* ‘auksinė žąsis’, *angaż* ‘angažas’, *engagement* ‘įsitraukimas’, *etat* ‘etatas’, *fotel* ‘fotelis’, *fucha* ‘juodas darbas’, *funkcja* ‘funkcija’, *godność* ‘orumas’, *miejsce* ‘vieta’, *posada* ‘postas’, *pozycja* ‘pozicija’, *robota* ‘triūsas’, *stanowisko* ‘pareigos’, (šnek. lenk.) *stólek* ‘kėdutė’, *synekura* ‘sinekūra’, *zajęcie* ‘užsiėmimas’, *zatrudnienie* ‘įdarbinimas’; neigiamai vertinamo darbo minėtąja reikšme sąrašą pastaruoju metu papildė *śmieciówka* ‘šiukšliapopieris’, *umowa śmieciowa* ‘šiukšlinė sutartis’, kuriomis šnekamojoje kalboje vadinamos ribotam laikui sudarytos, sveikatos draudimo nereikalaujančios darbo sutartys (kai darbdaviui neapsimoka sudaryti tokios rūšies sutarčių, yra tikimybė, kad darbuotojas bus įdarbintas visam etatui);
- IV reikšmė – ‘bendrai atliekamų veiklų ir veiksmų visuma’: *aktywność* ‘aktyvi veikla’, *czynności* ‘veiklos’, *działalność* ‘veikmė’, *działania* ‘veiksmi’, *postępowanie* ‘veikimas’, *robota* ‘triūsas’;
- V reikšmė – ‘organizmo veikla’: *aktywność* ‘aktyvumas’, *czynność* ‘veikla’, *działanie* ‘veikimas’, *funkcjonowanie* ‘funkcionavimas’, *trud* ‘vertimasis’, *wysiłek* ‘pastanga’;
- VI reikšmė – ‘darbo vieta, įstaiga’: *fabryka* ‘gamykla’, *firma* ‘įmonė’, *instytucja* ‘įstaiga’, *miejsce pracy* ‘darbo vieta’, *przedsiębiorstwo* ‘verslovė’, *zakład* ‘įstaiga’.

Dėmesį patraukia pejoratyvinių darbo, pirmąja šio žodžio reikšme, sinonimų gausa: (šnek.) *odwalić* ‘atlikti darbą’ ir *chalturzyć / odstawić chalturę* ‘nekokybiškai atlikti darbą’; *harować, zasuwać* ‘per prievartą sunkiai dirbti’, (vulg.) *zapieprzać* ‘plušėti’ ir *zapierdalać* ‘smarkiai dirbti’.

Visgi didžioji *darbo* sinonimų dalis lenkų kalboje žymi sunkų, fizinį darbą.

DERIVATAI IR FRAZEOLOGIZMAI įtvirtina darbo atlikėjo kategoriją: le. *robotnik* ‘darbininkas’ ir *pracownik* ‘darbuotojas’; lietuvių, rusų, ukrainiečių, čekų ir bulgarų kalbose atskiromis leksemomis įvardijami darbą mylintys atlikėjai: ukr. *pracelub, pracelubnyj*, ček. *pracemilovný*; blg. *rabotosposoben*. Pasitelkiant anglų kalbos skolinį *workaholic* ‘darboholikas’, kalbama apie be saiko dirbančius žmones: le. *pracoholik / pracoholiczka*; blg. *rabotoholik*, krt. *radoholičar*.

Darbą mėgstantys žmonės asocijuojami su bite (kai darbas duoda akivaizdžių rezultatų), su skruzdele (kai darbas atliekamas itin atsakingai ir kruopščiai), sunkiai dirbantis žmogus prilyginamas arkliui, jaučiui, mului (isp. *trabajar como una mula* ‘dirbti kaip mului’), pavieniais atvejais ir šuniui (it. *lavorare come un cane* ‘dirbti kaip šuniui’). Apskritai sunkus darbas prilyginamas gyvulių ir gyvūnų darbui (it. *lavorare come una bestia* ‘triūsti kaip žvėriui’).

Kolektyvinį darbo atlikėją įtvirtina leksika, sudarytą priešdėlį *współ-* ‘bendra’ jungiant su veiksmazodžiu *pracować* ‘dirbti’ (le. *współpracować* ‘bendradarbiauti’, *współpracownik, współpracownica* ‘bendradarbis, bendradarbė’); be to, šiuo atveju kalbama veikiau apie intelektualinį, o ne fizinį darbą.

Kalba skiriamos darbdavio ir darbuotojo, fizinio darbo ir itin vertinamo – protingo darbo – sąvokos.

Su darbo laiku susijusi terminologija kaip le. *roboczo godzina* ‘darbo valanda’, *dniówka* ‘dienos darbo užmokestis’; taip pat *darbo kodekso* įtvirtintos, *darbo teisės, darbo sutarties, darbo pasiūlymo* ir *darbo rinkos* reguliuojamo *darbo organizavimo* sąvokos, keliaudamos iš kalbos į kalbą, įgyja tarptautinį pobūdį.

Kalba įtvirtinami darbo įrankių pavadinimai, iš jų elementarūs – kaip žmogaus ranka: rus. *rucznoj trud* ‘rankdarbis’; le. *prace ręczne* ‘rankdarbiai’; isp. *trabajo manual* ‘rankų darbas’. Rankų kaip esminio darbo įrankio suvokimą paliudija ir tokie frazeologizmai kaip le. *być czyjąs prawą ręką* ‘būti kieno dešiniąja ranka’, *mieć ręce pełne roboty* ‘turėti pilnas rankas darbo’, *złota rączka, mieć złote ręce* ‘turėti auksines rankas, sugebėti ir mokėti viską padaryti’, *robotą pali się komuś w rękach* (darbas dega) ‘greitai ir efektyviai dirbti’; itin vertinami rankų *darbo* dirbiniai. Galima le. *zakasać rękawy* (dirbti pasiraitojus rankoves) ‘nekantriai ir noriai pradėti dirbti’ ir le. *urobić sobie ręce po łokcie* ‘sugadinti sveikatą sunkiu darbu’, bet ir le. *mieć dwie lewe ręce* (turėti dvi kaires rankas) ‘nemokėti ir nesugebėti nieko padaryti’.

EKSPERIMENTINIO TYRIMO esmę sudarė anketavimas. Respondentų buvo prašoma atsakyti į vieną klausimą: „Kas, tavo manymu, yra tikrojo darbo esmė?“ Į klausimą įtrauktas modifikatorius „tikrasis“ kreipia respondentų dėmesį būtent į

subjektyvius įsivaizdavimus, o ne į realiai (objektyviai) egzistuojantį tipinį objektą (darbą). Kiekvienoje apklausoje dalyvavo panašus studentų skaičius (iš esmės turi būti tiriamos studentų grupės, mažiausiai 100 žmonių – 50 proc. moterų ir 50 proc. vyrų – iš humanitarinių ir tikslųjų mokslų krypčių). Tokiu būdu anketavimą pavyko atlikti tarp devynių kalbų atstovų¹⁵.

Lenkų studentų apklausa buvo atlikta tris kartus: 1990 m., 2000 m. ir 2010 m. Liubline. Apklausos rezultatai ne tik atskleidė tai, kaip lenkų jaunuoliai suvokia darbą, bet ir tai, kaip per pastaruosius 20 metų darbo suvokimas pasikeitė: socialinis darbo aspektas (bendruomenės kūrimas) kiek nuvertėjo, mažiau svarbus tapo ir etikos aspektas – mažiau dėmesio imta skirti darbo kokybei, daugiau – uždarbiui. Respondentai taip pat atkreipė dėmesį į psichologinį darbo aspektą, o tiksliau – į darbo suteikiamą malonumą ir pasitenkinimą. Svarbus tapo darbuotojų įsitraukimas į darbą ir dedamos pastangos.

Tekstinių duomenų šaltinį sudaro patarlės, publicistika ir elektroninių tekstynų ištekliai.

Dalinės, skirtingų duomenų tipų analizės baigiamos pateikiant holistinę požiūrį atspindinčią sintetinę kognityvinę definiciją ir darbo bazinio įsivaizdavimo profilių, atspindinčių visuomenėje ir tautiniuose diskursuose gyvuojančių darbo vaizdinių, rekonstrukciją.

„DARBO“ KOGNITYVINĖ DEFINICIJA lenkų kalboje gali įgyti tokį pavidalą¹⁶: PRACA / DARBAS

1. (visada) yra *veikimas* ir *veikla* [besiskiriantys nuo tokių užsiėmimų kaip *mokslas, žaidimas, sportas, malda* ir kt.];
2. (visada) yra gyvenimiškoji būtinybė [plg. *Bez pracy żyją ptacy* ‘Darbas yra kiekvieno žmogaus pareiga ir privilegija’];
3. (visada) atliekamas žmogaus [plg. lekšemos *pracownik* ‘darbuotojas’, *robotnik* ‘darbininkas’; *pracodawca* ‘darbdavys’, *pracobiorca* ‘samdininkas’]; žmogų gali pavaduoti *robot* ‘robotas’, bet ir tokiu atveju termino *masinų darbas* vartojimas grindžiamas metaforiniu žodžio *darbas* išplėtimu;
4. (visada) yra tikslingas [plg. *zapracował na coś* ‘užsidirbo kažkam’; *wypracował / opracował coś* ‘parengė kažką’; patarl. *Praca ludzi wzbogaca* ‘Darbas praturtina žmogų’ ir kt.];
5. (visada) reikalauja pastangų [šį bruožą aiškiausiai parodo sinonimai: *trud* ‘vertimasis’, *harówka* ‘sunkus darbas’, *męczarnia* ‘kankynė’ ir kt.; derivatai: *napracować się / narobić się* ‘prisidirbti’, *spracować się* ‘nusidirbti’; fraz.: *praca uciążliwa* ‘sunkus darbas’, *wyczerpująca* ‘sekinantis darbas’; *pracować jak wół / koń* ‘dirbti kaip arkliui’; *zapracować się na śmierć* ‘prisidirbti mirtinai’ ir kt.];

15 Žr. NWwJE 2017.

16 Trumpai pristatydamas DARBO konceptą lenkų kalboje, naudojuosi J. Bartmińskio ir M. Brzozowskos (2015) parengtu straipsniu.

6. (visada) darbo rezultatas₁ yra koks nors daiktas ir vertybės [plg. derivatai: *wyrób* ‘dirbinys’, *praca* ‘darbas, veikalas’, *robótka* ‘darbelis, rankdarbis’; *opracowanie, wypracowanie* ‘parengimas’; *dorobek* ‘turtas’ ir kt.];
7. (paprastai) už darbo rezultata₂ yra atlyginama [plg. *zarobek, zapłata za pracę najemną* ‘atlyginimas, uždarbis’; fraz. *robić / zrobić kasę / pieniądze* ‘užsidirbti’; bet: *praca społeczna* ‘visuomeninis darbas (be atlygio)’; patarl. *Jaka praca taka płaca* ‘Koks darbas toks ir uždarbis’ ir kt.];
8. (manoma, kad) yra moralinė žmogaus pareiga [plg. patarl. *Bez pracy nie ma kołaczy* ‘Be darbo nėra duonos’; *Kto nie pracuje ten nie je* ‘Kas nedirba, tas nevalgo’ ir kt.];
9. gali būti fizinis ir (ar) intelektinis [plg. *robot* ‘darbininkas’ (paprastai dirbantis juodą darbą); *praca magisterska* ‘magistro darbas’, *doktorska* ‘daktaro disertacija’ ir kt.];
10. gali būti varginantis ir (ar) malonus, lengvas ir (ar) sunkus [plg. *praca męcząca* ‘varginantis darbas’, *przyjemna* ‘malonus darbas’; *praca lekka* ‘lengvas darbas’, *ciężka* ‘sunkus’];
11. gali būti kolektyvinis ir (ar) individualus [plg. fraz. *prace zbiorowe* ‘kolektyvinis darbas’; *polowe* ‘lauko darbai’];
12. gali būti pavestas, patikėtas, savanoriškas [plg. *prace zlecone* ‘pavesti darbai’];
13. gali būti atliekamas savo noru arba per prievartą [plg. fraz. *umowa pracy* ‘darbo sutartis’, *praca niewolnicza* ‘vergovinis darbas’, *nakaz pracy* ‘priverstinis darbas’ ir kt.];
14. gali teikti malonumą ir (ar) neteikti malonumo;
15. (paprastai) atliekamas naudojant įrankius [plg. *rękodzieło* ‘rankdarbis’; *praca maszynowa* ‘mechaninis darbas’ ir kt.];
16. (paprastai) atliekamas tam tikroje vietoje [plg. *pracownia* ‘dirbtuvė’, fraz. *miejsce pracy* ‘darbo vieta’; *praca biurowa* ‘administracinis darbas’, išskiriami: *praca domowa* (‘darbas namuose’, ‘rūpinimasis namų ūkiu’), *praca chałupnicza* ‘užsakomasis darbas’, *roboty polowe* ‘lauko darbai’; *dom pracy twórczej* ‘kūrybinio darbo namai’, *obóz pracy* ‘darbo stovykla’ ir kt.];
17. (paprastai) atliekamas konkrečiu laiku [plg. fraz. *czas pracy* ‘darbo laikas’, *godziny pracy* ‘darbo valandos’, *dni robocze* ‘darbo dienos’, *sobota pracująca* ‘darbinis šeštadienis’; *praca po godzinach* ‘viršvalandžiai’, *praca na czarno* ‘nelegalus darbas’; *spory o ośmiogodzinny dzień pracy* ‘ginčai dėl aštuonių valandų darbo dienos’, *o skrócenie tygodnia pracy* ‘ginčai dėl darbo savaitės sutrumpinimo’ ir kt.];
18. (paprastai) atliekamas tam tikromis sąlygomis [plg. fraz. *bezpieczeństwo i higiena pracy – bhp* ‘darbo sauga ir higiena’; *warunki pracy* ‘darbo sąlygos’, *inspekcja pracy* ‘darbo inspekcija’, *kodeks pracy* ‘darbo kodeksas’, *urząd pracy* ‘darbo įstaiga’, *sąd pracy* ‘darbo teismas’ ir kt.].

Apibrėžiamų darbo bruožų ontologinis statusas nėra vienalytis. Vienos darbo charakteristikos priskiriamos jam nuolat ir nuo jo neatsiejamoms, kitos – veikiau fakultatyvinės, dar kitos – atsitiktinės, todėl tikslinga pastarąsias patikslinti pridendant tam tikros rūšies modifikatorius, pvz., „visada“, „paprastai“, „manoma, kad“. Taip suformuluota holistinio pobūdžio DARBO kognityvinė definicija, kurios turinį sudaro kalba įtvirtintos darbo ypatybės ir jas grindžianti kalbinė medžiaga, atskleidžia esminius darbo parametrus (fasetus): [atlikėjas], [veiksmas], [tikslas], [fizinis krūvis], [pastangos], [rezultatas], [dirbinys / gaminys], [uždarbis / atlygis]. Savo ruožtu bazinis DARBO modelis įgyja sakinio struktūrą: KAŽKAS – TIKSLINGAI – VEIKIA – ĮVEIKDAMAS KLIŪTIS – PASIEKIA REZULTATĄ – GAUNA ATLYGINIMĄ. Silpną poziciją svarbumo skalėje turi ir rečiau į darbo definiciją įtraukiami tokie darbo parametrai, kaip: [įrankiai], [kokybė], [bruožai], [*etos* – pareiga], [laikas], [vieta], [sąlygos]. Visi paminėti fasetai, sudėlioti neatsitiktine tvarka, sudaro DARBO sąvokos kognityvinę struktūrą.

Visuomeniniame gyvenime ir bendravime DARBO BAZINIS SUVOKIMAS priklauso nuo kontekstinių sąlygų, taigi funkcionuoja kontekstinių variantų pavidalu, yra skirtingai PROFILIUOJAMAS. Tokiu būdu lenkų visuomeninėje erdvėje galima išskirti penkis DARBO profilius.

TRADICINIS PROFILIS (liaudies), pagal kurį prototipiniu laikomas darbas laukuose, kuriuo užsidirbama duona ir kitas turtas. Tradicinis darbo profilis atskleidžia darbą kaip tam tikrą sakralinę vertybę, nuo fizinio krūvio ir sunkumo neatsiejamą veiklą, kurios pagrindinis įrankis – plūgas ir (ar) pjūklas. Užmokestis ir piniginis atlygis šiuo atžvilgiu nėra tokie svarbūs. Darbą suvokiant tradiciškai, žmogus yra jam pavaldus, o protinė veikla neturi pridėtinės vertės.

RELIGINIS PROFILIS rodo darbą kaip moralinę pareigą, Dievo kūrybos tęsinį. Pagal šį modelį darbas tarnauja žmogui ir žmogiškosios bendruomenės kūrimui, fiziniai ir intelektualiniai jo aspektai traktuojami vienodai, tai yra žmogaus orumo pagrindas, jo rezultatas yra ne tik produktas, bet žmogui tarnaujančios intelektualinės ir dvasinės vertybės.

PRAGMATINIS DARBDAVIO PROFILIS. Pagal šį modelį darbas yra racionalus procesas, suvokiamas prekių ir kainų, pirkimo ir pardavimo ekonominių poveikių pagrindu. Darbas taip pat yra prekė, todėl reikšmingais tampa jo kiekis, kokybė ir kaina. Ne mažiau svarbus vaidmuo atitenka ir darbo sąnaudoms (finansiniam kapitalui, išlaidoms, atlyginimui), našumui bei darbo proceso organizavimui (laikui ir vietai, darbo kodeksui, darbo teisei, saugumui).

PRAGMATINIS DARBUOTOJO PROFILIS. Pagal šį darbo modelį į pirmą vietą iškeliami atlyginimo, asmeninio tobulėjimo ir mokymosi galimybės bei paties subjekto aspektai. Dažnai atkreipiamas dėmesys į žmogaus išnaudojimo grėsmę ir

būtinybę steigti darbuotojų interesams atstovaujančias sąjungas. Norima, kad darbas būtų patrauklus, nevargintų, kad darbo atmosfera būtų draugiška.

BEDARBIO PROFILIS. Bedarbio akimis matomas darbas yra vertybė, pageidaujamas ir sunkiai pasiekiamas gėris, bet tuo pat metu darbo sąlygos tampa derybų objektu, nes ne kiekvienas darbas, ne kiekvienas atlyginimas ir sąlygos yra priimtinos žmogui.

LITERATŪRA

- ABRAMOWICZ MACIEJ, BARTMIŃSKI JERZY, CHLEBDA WOJCIECH 2009, Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym. Założenia programu „A”, *Etnolingwistyka*, t. 21, 341–342.
- ADAMOWSKI JAN 1999, *Kategoria przestrzeni w folklorze. Studium etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- ANUSIEWICZ JAN 1988, Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki, *Język a Kultura*, t. I, p. 21–46.
- ANUSIEWICZ JAN 1994, *Lingwistyka kulturowa*, Wrocław: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego.
- ANUSIEWICZ JAN, DĄBROWSKA ANNA (red.) 2000, *Język a Kultura*, t. 13, *Językowy obraz świata i kultura*, Wrocław: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego.
- ANUSIEWICZ JAN, DĄBROWSKA ANNA, FLEISCHER MICHAEL 2000, Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej, *Język a Kultura*, t. 13, 11–44.
- APRESJAN JURIJ 1994, Naiwny obraz świata a leksykografia, *Etnolingwistyka*, t. 6, 5–12.
- ARUTJUNOVA NATALJA 1991, *Logičeskij analiz jazyka: Kul'turnye koncepty*, Moskwa 1991.
- BARTMIŃSKI JERZY 1973, *O języku folkloru*, Wrocław: Ossolineum.
- BARTMIŃSKI JERZY (red.) 1980, *Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny*. Wrocław: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego.
- BARTMIŃSKI JERZY 1984, Definicja leksykograficzna a opis języka, *Słownictwo w opisie języka* pod red. K. Polańskiego, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 9–21.
- BARTMIŃSKI JERZY 1988a, Słowo wstępne, *Etnolingwistyka*, nr 1, 5–7.
- BARTMIŃSKI JERZY 1988b, Konwersatorium „Język a kultura”. Projekt programu, *Język a Kultura*, t. I, 7–19.
- BARTMIŃSKI JERZY 1988b, Definicja kognitywna jak narzędzie opisu konotacji, *Konotacja*, Lublin, 169–183.
- BARTMIŃSKI JERZY 1990, Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata, *Językowy obraz świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 109–127 [przedruk w tomie *Językowe podstawy obrazu świata*, 2006, 76–88].
- BARTMIŃSKI JERZY 1993, Wprowadzenie, *WJP* 1993, 13–23; *WJP* 2000, 13–22].
- BARTMIŃSKI JERZY 2003, Miejsce wartości w językowym obrazie świata, *JKW* 2003, 59–86.

- BARTMIŃSKI JERZY 2005, Koncepcja językowego obrazu świata w programie sławistycznych badań porównawczych, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. 40, 259–280.
- BARTMIŃSKI JERZY 2006, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS. (Leid. V, 2012 m.).
- BARTMIŃSKI JERZY 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS. (Leid. II 2009 m.).
- BARTMIŃSKI JERZY 2008a, Polifoniczność tekstu czy podmiotu? Podmiot w dialogu z samym sobą, *żr. Bartmiński, Pajdzińska (red.)*, 161–183.
- BARTMIŃSKI JERZY 2008b, Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna?, *Język a Kultura*, t. 20, Wrocław: Wydawnictwa Uniwersytetu Wrocławskiego, 15–33.
- BARTMIŃSKI JERZY 2009, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, red. Jörg Zinken, Sheffield i Oakville, CT, Equinox, 2009, 250.
- BARTMIŃSKI JERZY 2013, The Cognitive definition as a Text of Culture, *żr. Głaz, Danaher, Łozowski (eds.)*, 161–180.
- BARTMIŃSKI JERZY 2014a, *Polskie wartości w europejskiej aksjoserferze*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- BARTMIŃSKI JERZY 2014b, Narracyjny aspekt definicji kognitywnej, Filar D., Piekarczyk D., *Narracyjność języka I kultury*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 99–115.
- BARTMIŃSKI JERZY 2015, Perspektywa semajologiczna i onomajologiczna w badaniach językowego obrazu świata, *Poradnik Językowy* 2015, Nr. 1, 14–29.
- BARTMIŃSKI JERZY 2016, Słowa klucze, kulturemy, koncepty kulturowe, *Przegląd Humanistyczny* 2016, nr 3, 21–29.
- BARTMIŃSKI JERZY 2018a, O profilowaniu pojęć z punktu widzenia etnolingwistyki kognitywnej, *Dociekania kognitywne*, red. A. Libura, D. Bębeniec, H. Kowalewski, Kraków, 13–48.
- BARTMIŃSKI JERZY 2018b, *Język w kontekście kultury, czyli co dziś znaczy metafora „europejski dom”?* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- BARTMIŃSKI JERZY 2018c, In the circle of inspiration of Anna Wierzbicka: The cognitive definition – 30 years later, *Russian Journal of Linguistics*, Vol. 22, No. 4, 749–769.
- BARTMIŃSKI JERZY, BIELIŃSKA-GARDZIEL IWONA 2015, Polski językowo-kulturowy obraz DOMU i jego profile, *żr. LASiS* 1, 89–121.
- BARTMIŃSKI JERZY, BIELIŃSKA-GARDZIEL IWONA 2016, 15 lat Konwersatorium EUROJOS, *Etnolingwistyka*, t. 28, 317–326.
- BARTMIŃSKI JERZY, BRZOZOWSKA MAŁGORZATA 2016, Koncept PRACY we współczesnej polszczyźnie, *żr. LASiS* 3, 93–128.
- BARTMIŃSKI JERZY, DĄBROWSKA ANNA 2004, O konwersatorium ‘Język a kultura’ – z okazji jubileuszu, *żr. PWJK*, 359–377.
- BARTMIŃSKI JERZY, GRZESZCZAK MONIKA 2014, Jak rekonstruować kanon wartości narodowych i europejskich?, *Etnolingwistyka*, t. 26, 21–44.
- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA 1998, Profile a podmiotowa interpretacja świata, *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 211–224.

- BARTMIŃSKI JERZY, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2009, *Tekstologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BARTMIŃSKI JERZY, PAJDIŃSKA ANNA (red.) 2008, *Podmiot w języku i kulturze*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- BARTMIŃSKI JERZY, PANASIUK JOLANTA 1993, Stereotypy językowe, *żr. WJP* 1993, 363–387.
- BARTMIŃSKI JERZY, TOKARSKI RYSZARD 1993, *Definicja semantyczna: czego i dla kogo?*, *żr. Bartmiński Jerzy, Tokarski R. (red.), 1993*, 47–61.
- BARTMIŃSKI JERZY, TOKARSKI R. (red.), 1993, *O definicjach i definiowaniu*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- BIELIŃSKA-GARDZIEL IWONA 2009, *Stereotyp rodziny we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa: SOW.
- BOGUTA AGNIESZKA 2010, *Bibliografia analityczna „czerwonej serii”, 1981–2008. Tomy 1–25*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- BRZozowska MAŁGORZATA 2009, *Etymologia a konotacja słowa*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- BURSZA WOJCIECH 1986, *Język a kultura w myśli etnologicznej*, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.
- CHLEBDA WOJCIECH 2010, *Etnolingwistyka a leksykografia. Tom poświęcony Jerzemu Bartmińskiemu*, Opole: Wydawnictwo UO.
- CZACHUR WALDEMAR (red.) 2017, *Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa. Antologia*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- DĄBROwsKA ANNA 2017, Język i kultura a glottodydaktyka, D. Filar, P. Krzyżanowski (red.), *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 125–142.
- Etnolingwistyka* [metraštis, red. J. Bartmiński], t. 1–30, 1988–2018, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- GĘBAL PRZEMYSŁAW 2010, *Dydaktyka kultury polskiej w kształceniu językowym cudzoziemców. Podejście porównawcze*, Kraków: Universitas.
- GICALA AGNIESZKA 2018, *Przekładanie obrazu świata. Językowy obraz świata w teorii i praktyce przekładu artystycznego*, Kraków: Universitas.
- GLĄZ ADAM 2015, Etnolingwistyka daleka i bliska, *Etnolingwistyka*, t. 27, 7–20.
- GLĄZ ADAM, DANAHAR DAVID S., Łozowski PRZEMYSŁAW (eds.), 2013, *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, London: Versita.
- GRYSHKOVA NATALIA 2014, Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura (red.), *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2014, 21–50.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA 1991, Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej, *Język a Kultura*, t. 1, 61–71.
- GRZEGORCZYKOWA RENATA 2011, Jeszcze o rozumieniu JOS-u w perspektywie badań porównawczych: problem inwariantu pojęciowego, *Etnolingwistyka*, t. 23, 217–225.

- GRZESZCZAK MONIKA 2015, *Pojęcie demokracji i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989–2009)*, Lublin: Tow. Nauk. KUL.
- GUZ MARZENA 2012, *Językowy obraz świata u wybranych przedstawicieli lingwistyki niemieckiej, amerykańskiej i polskiej*, Poznań: Rys.
- JAKOBSON ROMAN 1989, Wspólny język lingwistów i antropologów, [w tegoż:] *W poszukiwaniu istoty języka. Wybór pism*, red. M. R. Mayenowa, t. 1, Warszawa: PIS, 471–489.
- Język a Kultura*, t. 1–26, 1988–2016, Wrocław:
- T. 1. *Podstawowe pojęcia i problemy*, red. J. Anusiewicz i J. Bartmiński (1991);
 - T. 2. *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński (1991);
 - T. 3. *Wartości w języku i tekście*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz (1991);
 - T. 4. *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. R. Grzegorzczkowska, J. Bartmiński (1991);
 - T. 5. *Potoczność w języku i w kulturze*, red. J. Anusiewicz, F. Nieckula (1992);
 - T. 6. *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz i M. Marcjanik (1992);
 - T. 7. *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski (1992);
 - T. 8. *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, red. I. Nowakowska-Kempna (1992);
 - T. 9. *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke (1994);
 - T. 10. *Języki subkultur*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński (1994);
 - T. 11. *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński (1994);
 - T. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński (1998);
 - T. 13. *Językowy obraz świat i kultura*, red. A. Dąbrowska, J. Anusiewicz (2000). Itd.
- JKW 2003 – *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- JWP 2006 – *Język, wartości, polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- KOZŁOUSKAJA-DODA JADWIGA 2015, *Panjasce DOM u sučasnej belaruskaj move*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- KRZESZOWSKI TOMASZ 1994, Parametr aksjologiczny w przedpojęciowych schematach wyobrazeniowych, *Etnolingwistyka*, t. 6, 29–51.
- LASiS 1 – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1. *DOM*, J. Bartmiński, I. Bie-lińska-Gardziel, B. Żywicka (red.), 2015, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- LASiS 3 – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3. *PRACA*, J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.), Lublin: Wydawnictwo UMCS 2016.
- LASiS 5 – *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 5, *HONOR*, P. Sotirov, D. Aj-dačić (red.) 2017, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- LEWICKI A. M. (red.) 1984, Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny. Wrocław 1980, *Poradnik Językowy*, nr 9–10, 587–592.
- LEVICKIJ A. E., POTAPENKO S. I., VOROB'eva O.P. (red.) 2013, *Linguokonceptologija: perspektionye napravljenija*. Monografija. Lugansk.

- LIGARA BRONISŁAWA 2008, Leksykultura w ujęciu Roberta Glissona a nauczanie kompetencji kulturowej, W. Miodunka, A. Seretny (red.), *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, Kraków: Universitas, 51–60.
- ŁOZOWSKI PRZEMYSŁAW 2014, Język a kultura w programie etnolingwistyki kognitywnej Jerzego Bartmińskiego. Między Sapirem a Malinowskim, *Etnolingwistyka*, t. 26, 155–176.
- MAKSYMIOUK-PACEK BEATA, NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2009, *Bibliografia adnotowana lubelskiego zespołu etnolingwistycznego (do roku 2009)*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- MARCJANIK MAŁGORZATA 1993, Etykieta językowa, *żr. WJP* 1993, 270–281
- MARCZEWSKA MARZENA 2002, *Drzewa w języku i w kulturze*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- MIODUNKA WŁADYSŁAW (red.) 2004, *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków: Universitas.
- MUSSOLF ANDREAS 2017, Analiza scenariuszy metaforycznych w ramach lingwistyki kulturowej, W. Czachur (red.), *Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa*, 69–99.
- NEPOP-AJDACZYĆ LIDIA 2007, *Polska etnolingwistyka kognitywna*, Kijów: Uniwersytet Kijowski.
- NOWOSAD-BAKALARCZYK MARTA 2009, *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- NOWOSAD-BAKALARCZYK MARTA 2018, *Kategoria ilości i jej wykładniki we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA 1995, *Polski sennik ludowy*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- NIEBRZEGOWSKA STANISŁAWA 1996, Świat wartości sennika ludowego, *Etnolingwistyka*, t. 8, 99–112.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2004a, Pojęcie wzorca tekstu a modelująca funkcja motywu, *W kręgu wiernej mowy*, red. M. Wojtak, M. Rzeszutko, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 283–299.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2004b, Badania etnolingwistyczne w Lublinie, *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 13, red. Z. Krączyńska, Z. Zagórski, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 79–89.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2007, *Wzorce tekstów ustnych w perspektywie etnolingwistycznej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2009, Lubelskie zespół etnolingwistyczny – jego historia i program badawczy, *żr. Maksymiuk-Pacek, Niebrzegowska-Bartmińska 2009*, 7–19.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2013, Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej, *Etnolingwistyka*, t. 25, 267–281.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2014, Od separacyjnego do holistycznego opisu językowego obrazu świata. Na marginesie dyskusji nad kształtem artykułów w „Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów”, *żr. WJOSS* 3, 71–102.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2015, O profilowaniu językowego obrazu świata, *Poradnik Językowy*, nr 1, 30–44.

- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA STANISŁAWA 2017, Czy definicja kognitywna jest definicją otwartą?, D. Filar, P. Krzyżanowski (red.), *Barwy słów. Studia lingwistyczno-kulturowe*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 549–571.
- NWwJE 2017 – I. Bielińska-Gardziel, M. Brzozowska, B. Żywicka (red.), *Nazwy wartości w językach europejskich. Raport z badań empirycznych*, Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska.
- PALMER GARY 1996, *Toward a Theory of Cultural Linguistics*, Austin: University Texas Press.
- PEETERS BERT 2015, Language, culture and values: towards an ethnolinguistics based on abduction and salience, *Etnolingwistyka*, t. 27, 47–62.
- PUTNAM HILARY 1975, *Mind, Language and Reality. Philosophical papers*, vol. 2. Cambridge.
- PUZYNINA JADWIGA 1992, *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Semper”.
- PWJK 2004 – *Punkt widzenia w języku i w kulturze*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, R. Nycz, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- RUDENKA ALENA 2014, *Ètnolingwistika bez granic. Vvedenije v lingvističeskiju antropologiju*, Minsk.
- SD – *Slavjanskie drevnosti. Ètnolingvističeskij slovar'*, pod obščej red. N. Tolstogo, t. 1–5, Moskva: Indrik, 1995–2012.
- SSiSL – *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, z-ca red. S. Niebrzegowska, t. 1, *Kosmos*, cz. 1–4, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996–2012, t. 2, *Rośliny*, [cz.] 1, *Zboża*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2017.
- STEPANOV JURIJ 1997, *Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury. Opyt issledovanija*. Moskva.
- SZADURA JOANNA 2017, *Czas jako kategoria językowo-kulturowa w polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- TABAKOWSKA ELEZBIETA 2004, *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, Kraków: Universitas.
- TOKARSKI RYSZARD 1993, Słownictwo jako interpretacja świata, *źr. WJP* 1993, 335–362.
- TOLSTAJA SVETLANA 2008, *Trud i muka*, [ten pat:] *Prostranstvo slova. Leksičeskaja semantika v obščeslavjanskoj perspektive*, Moskva: Indrik, 114–120.
- TOLSTAJA SVETLANA M. 2013a, Nikita Iljič Tolstoj i ego put' k ètnolingvistike, *Ethnolingvistica Slavica. K 90-letiju akademika Nikity Il'iča Tolstogo*, red. S. M. Tolstaja, T. A. Agapkina, Moskva, 10–25.
- TOLSTAJA SVETLANA M. 2013b, Kody kultury i kul'turnye koncepty, N. I. Tolstoj, S. M. Tolstaja, *Slavjanskaja ètnolingvistika. Voprosy teorii*, Moskva, 109–113.
- TOLSTOJ NIKITA I. 1992, Język a kultura (Niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki), *Etnolingwistyka*, t. 5, 15–25.
- TOPOLIŃSKA ZUZANNA 2018, *Praca w języku polskim i macedońskim*, Bağlajewski A., Bartmiński Jerzy, Łaszkiwicz M., Niebrzegowska-Bartmińska S. (red.), *Praca ludzka w perspektywie interdyscyplinarnej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 325–349.
- UNDERHILL JAMES 2012, *Ethnolinguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDERHILL JAMES 2014, Tłumacząc home i homeland. Od poetyki do polityki, *Etnolingwistyka*, t. 26, 87–105.
- VOROB'EV V., 2008, *Lingvokul'turologija*, Moskva.

- WIERZBICKA ANNA 1993, *Nazwy zwierząt, O definicjach i definiowana*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, 251–267.
- WIERZBICKA ANNA 1997, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Przekł. I. Duraj-Nowosielska, Warszawa [oryginał: *Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press, 1997]
- WJOSS 1 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: 1*. [Analizy semantyczne domu, pracy, ojczyzny, wolności i in.] red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012.
- WJOSS 2 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: 2. Wokół europejskiej aksjofery*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014.
- WJOSS 3 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, red. I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2014.
- WJOSS 4 – *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów: 4. Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych*, red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, J. Szadura, B. Żywicka, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2018.
- WJP 1993 – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław: Wiedza o kulturze.
- WJP 2000 – *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS (Leid. V 2014 m.).
- ZALIZNJAK A. A., LEVONTINA I. B., ŠMELEV A. D. 2005, *Ključevye idei russskoj jazykovej kartiny mira*, Moskwa.
- ZARZYCKA GRAŻYNA 2004, *Mały leksykon kultury polskiej dla cudzoziemców*, źr. W. Miódunka (red.), 151–160.
- ZGÓŁKA TADEUSZ 2006, *Etnolingwistyka praktyczna, Etnolingwistyka*, t. 18, 129–134.
- ZINKEN JÖRG 2004, *Metaphors, stereotypes, and the linguistic picture of the world: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin*. „METAPHORIC.DE“; nr 7, 115–136.
- ZINKEN JÖRG 2009, *The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American Cognitive Linguistics*. [Ivadas:] Bartmiński Jerzy, *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*, London, p. 1–5.
- ŻMIGRODZKI PIOTR 2010, *Definicja leksykograficzna a opis języka – ćwierć wieku później. Jeszcze o roli naiwnego obrazu świata w definiowaniu*, W. Chlebda (red.) 2010, *Etnolingwistyka a leksykografia*, Opole: Wydawnictwo UP, 33–40.
- ŻUK GRZEGORZ 2010, *Twierdza czy wspólnota? Europa w polskim dyskursie publicznym*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- ŻYWICKA BEATA 2007, *Miejsca i wartości. Zmiany w językowym obrazie przestrzeni we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

On the Assumptions and Postulates of Cultural Linguistics (On the Example of the Definition of Polish PRACA ('WORK'))

Summary

The study consists of four parts. The first part is devoted to the beginnings of cultural linguistics in Poland, connected with the Wrocław-based programme for research on Polish national culture, the emergence of the “Language and Culture” research network (and a publication series with the same title), and the launch of the Lublin-based journal *Etnolingwistyka* in 1988. The second part contains examples of linguistic facts being viewed in cultural perspective, with a special role of the lexicon as the “mirror of culture”. Part three presents a repertoire of seven conceptual constructs proposed in Lublin cognitive ethnolinguistics (linguistic worldview, stereotypes as cultural concepts, cognitive definition, viewpoint and interpretive perspective, profiling of base images, values, and the experiencing, conceptualizing, and speaking subject). Finally, the fourth part illustrates the application of this theoretical framework in an analysis of the Polish cultural concept of PRACA ‘WORK’.

KEYWORDS: cultural linguistics, *Język a Kultura* ('Language and Culture') series, *Etnolingwistyka* yearly journal, Lublin cognitive ethnolinguistics, linguistic worldview, cultural concept, PRACA / WORK
